

Marijana Borić, Zrinka Blažević, Bojan Marotti
(urednici), *Faust Vrančić i njegovo doba: Zbornik
radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa
održanog u povodu 400. obljetnice objavljivanja
Novih strojeva Fausta Vrančića* (Prvić Luka:
Memorijalni centar »Faust Vrančić«, 2018), 263 pp.

Od 22. do – 23. rujna 2015. godine u Vodicama i Šibeniku održan je međunarodni znanstveni skup *Faust Vrančić i njegovo doba*. Idejni tvorci skupa bile su ravnateljica Memorijalnog centra Ivana Skočić i viša znanstvena suradnica dr. sc. Marijana Borić sa Odsjeka za povijest prirodnih i matematičkih znanosti HAZU. Htjele su obilježiti 400. obljetnicu tiskanja Vrančićeve knjige *Machine Novae* koju je Opća skupština UNESCO-a označila kao važan događaj u 2015. godini. Skup je održan u organizaciji Memorijalnog centra »Faust Vrančić« i Grada Vodice i pod pokroviteljstvom HAZU. Održavanje skupa potpomogli su Šibenska biskupija, Šibensko-kninska županija, Grad Šibenik i Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« u Šibeniku. Jedan od ciljeva skupa je i ovaj zbornik radova u kojem su objavljeni rezultati istraživanja sudionika skupa s ciljem da se s novim spoznajama o Vrančiću upozna šira akademska zajednica te potaknu daljnja istraživanja na tu temu. Zbornik se sastoji od predgovora i dvanaest radova koje je napisalo petnaest autora:

1. Marijana Borić, »Vrančićevo djelo *Machinae Novae* u obzoru novovjekovne znanosti«;
2. Danko Zelić, »Izumitelj i poduzetnik – tri nepoznata dokumenta o Faustu Vrančiću iz 1588. – 1590. godine«;
3. Hrvoje Stančić i Ivan Reljić, »Arhivsko gradivo i suvremene 3D tehnologije u edukaciji – primjer Fausta Vrančića«;
4. Sanja Vulić, »Vrančićev leksik u kontekstu hrvatskog leksika prošlosti i sadašnjosti«;
5. Bojan Marotti, »O nadslovcima na hrvatskim riječima u Vrančićevu rječniku«;
6. Zrinka Blažević, »Dalmatinski 'sarmatizam' Fausta Vrančića (1551. – 1617.) – paradigmatički model humanističke kulturne translacije«;
7. Luka Boršić i Ivana Skuhala Karasman, »Vrančićevo djelo *Logica nova suis ipsius instrumentis formata et recognita*«;

8. Mate Buntić, »Sličnosti i razlike Plotinove i Vrančićeve kritike Aristotelove teorije kategorija«;
9. Ivica Musić i Mate Penava, »Između morala i etike – Vrančićeva *Ethica Christiana*«;
10. Jadranka Neralić, »Slike iz svakodnevnoga života u Šibeniku prema vizitaciji apostolskoga vizitatora Agostina Valiera 1579. godine«;
11. David di Paoli Paulovich, »Liturgijska glazbena tradicija akvilejskog pjevanja u domovini Fausta Vrančića« (s talijanskog jezika prevela Snježana Husić) ;
12. Dubravka Kolić i Danko Zelić, »Spisi Fausta Vrančića u Državnom arhivu u Zadru (fond 'Obitelj Draganić-Vrančić')«.

Marijana Borić u radu »Vrančićevo djelo *Machinae novae* u obzoru novovjekovne znanosti« daje pregled sadržaja i glavnih obilježja Vrančićevog najpoznatijeg djela, tehničkog priručnika *Machinae novae* (1615/16.) i stavlja ga u kontekst ondašnje tehničke tradicije. Radi boljeg razumijevanja konteksta *Machinae novae* Marijana Borić tekst započinje prikazom Vrančićeva obrazovanja i života. Vrančić nije bio formalno obrazovan kao inženjer i izumitelj, nego je studirao pravo i filozofiju na Sveučilištu u Padovi, no pored toga pokazivao je i interes prema prirodnim znanostima i tehnici te je znanje o njima nadopunjavao iz različitih izvora. U prijašnjoj literaturi o Vrančiću tvrdilo se je da je Vrančić prije odlaska u Padovu na studij proučavao djela Rogera Bacona, velikog vizionara tehničkog razvoja, i iskazivao zanimanje za Galileove pokuse, ali za to Borić ne može pronaći potvrdu. Prvi poticaj da se bavi smišljanjem tehničkih objekata Vrančić je dobio 1579. godine u svojoj dvadeset i osmoj godini kada je postao vojni zapovjednik i upravitelj biskupskih imanja u mađarskom gradu Veszprému. Nevjerojatnije ga je opasnost osmanlijskih nadiranja ponukala da se bavi vojnim izumima. U prilogu »Naše naprave i strojevi« koji se nalazi na kraju *Machine novae* spominje svoje tehničke inovacije iz toga razdoblja: osposobljavanje zakovanog topa, zakivanje topa da ga neprijatelj ne može upotrijebiti, vojni top koji ne može biti zakovan od strane neprijatelja i dr. Ova je spoznaja, objašnjava Borić, važna za razumijevanje nastanka *Machinae novae* jer nepoznato je kada je Vrančić započeo pisati *Machinae novae*, a većinu svojih djela, uključujući *Machinae novae*, objavio je nakon 1605. godine kada je napunio pedeset i četiri godine, što pokazuje da se je Vrančić za pisanje *Machiane novae* postupno pripremao gotovo četrdesetak godina.

Potom se Borić okreće samom djelu. Sadržajno *Machinae novae* sastoji se od četrdeset i devet slika velikog formata na koje je Vrančić priložio svoje komentare na latinskom, talijanskom, španjolskom, francuskom i njemačkom jeziku kojima je opisao pedeset i šest različitih uređaja i tehničkih konstruk-

cija. Svi ti projekti nisu bili novi projekti, ali većina njih jesu pripadali Vrančiću i obogaćenje su i inovacija tadašnjih poznatih tehničkih konstrukcija. U komentarima i tumačenjima projekata Vrančić se ne koristi matematikom. U tome se nije razlikovao od svojih suvremenika jer u renesansi matematika nije bilo dovoljno razvijena niti su se dovoljno poznavali fizikalni zakoni kako bi se ona mogla učinkovito koristiti. Svoje je tehnike konstrukcije opisivao fenomenološki, tj. kako vizualno izgledaju, u čemu nije odudarao od ostalih tehničkih konstruktora i inovatora svojeg razdoblja. Na kraju djela nalazi se popis Vrančićevih vlastitih pronalazaka. Razlog tomu je najvjerojatnije taj da je Vrančić želio jasnu distinkciju između vlastitih ideja i onih koje je preuzeo za potrebu *Machinae novae*. Zašto je stavio i tuđe projekte? Borić objašnjava da odgovor leži u strukturi *Machinae novae* koja je zamišljena kao tehnički priručnik s praktičnom primjenom. Radi toga Vrančić uključuje i slabije projekte drugih konstruktora. Sa stajališta metodologije, time Vrančić postiže da njegovi i tuđi tehnički projekti tvore cjelinu i daju uvid u razvoj pojedinih konstrukcija. Gledano po obimu, neke su tematske cjeline zastupljenije od ostalih u *Machinae novae*. Prva velika tematska cjelina su mostovi. Borić objašnjava da se unutar te tematske grupe nalazi dobar primjer preko kojega se može pratiti razvoj Vrančićevih ideja i utvrditi razlog zašto je u *Machinae novae* uvrstio tuđe projekte. Radi se o podgrupi mostova koji imaju učvršćujuće grede i lukove. Prvi projekt te podgrupe je projekt br. 30, od drugoga preuzeta konstrukcija drvenoga mosta s gredama. U projektu br. 31 Vrančić grede tog mosta zamjenjuje lukovima. U projektu br. 32 drvo zamjenjuje kamenom. U projektu br. 33 kamen zamjenjuje broncom, što je jedan od Vrančićevih najvrjednijih prijedloga koji je bio tehnički neizvediv do 1773. godine kada je u Engleskoj sagrađen prvi brončani most. U ovom kontekstu vrijedi spomenuti projekt br. 34 u kojem Vrančić prvi daje ideju mosta koji je ovješeno o lance, a u projektu br. 36 razvija most s jednim užetom koji je bio preteča uspinjače. Druga velika tematska cjelina koja je i najveća jesu mlinovi. Vrančić opisuje osamnaest mlinova od kojih nisu svi izvorno njegove konstrukcije. Tu tematsku cjelinu kao i cjelinu mostova organizira tako da prvo opisuje mlinove drugih konstruktora i zatim se njima koristi kao temeljem svojih projekata. Ovdje Borić ističe projekt br. 17, mlin koji se koristi plimom i osekom. Premda Vrančić napominje da je tu ideju dijelom preuzeo, on je prvi koji ju objavio, što je znatno pridonijelo širenju te ideje koja se i dandanas primjenjuje.

Zadnji dio rada Borić posvećuje Vrančićevom projektu br. 38, konstrukciji padobrana koja je u *Machinae novae* izložena pod nazivom *homo volans* (leteći čovjek). Taj projekt je jedan od najvažnijih i najpoznatijih Vrančićevih tehničkih konstrukcija. Vrančić nije prvi konstruktor koji se bavio padobranom niti prvi

kojemu je takva ideja pala na pamet; prije njega skicu padobrana napravio je da Vinci, a ideja naprave kojom bi čovjek mogao sigurno skočiti s visine prisutna je stoljećima prije početka renesanse u raznim dijelovima svijeta. Ono u čemu je Vrančić prvak po pitanju konstrukcije padobrana jest to što je Vrančićeva konstrukcija padobrana prvi tiskani projekt padobrana u povijesti tehničke literature i posjeduje sve elemente od kojih se sastoji suvremeni padobran.

U »Izumitelj i poduzetnik – tri nepoznata dokumenta o Faustu Vrančiću iz 1588. – 1590. godine« Danko Zelić prikazuje tri dokumenta koji svjedoče o počecima Vrančićevog izumiteljskog i poduzetničkog djelovanja. Prvi i najstariji dokument sastavljen je 5. svibnja 1588. u Grazu na talijanskom jeziku. U njemu Johannes (Hans) Friedrich Hofmann ustupa Vrančiću i Paolu Gandiniju iz Luce pravo na komercijalno korištenje svojih izuma, u koje spadaju mlinovi i pile, na području Dalmacije, Krfa i Senja. Zauzvrat jednom godišnje moraju mu dati polovicu dobiti o čemu će voditi knjigovodstvene podatke. Drugi je dokument Vrančićev nedatirani prijepis molbe isto napisane na talijanskom jeziku u kojoj se podnositelj koji se potpisuje kao Felice Verò obraća mletačkom duždu da želi obznaniti nekoliko svojih izuma, ponajviše strojeve za mljevenje žitarica, i da ga zbog toga moli da mu se udijeli ekskluzivna povlastica njihovog korištenja na razdoblje od trideset godina kako bi mogao nešto steći kao naknadu za vlastiti trud i troškove i da onaj tko se u tome razdoblju koristi tim strojevima bez njegove suglasnosti plaća globu od tristo dukata. Treći je dokument prijepis proglašavanja mletačkog dužda Pasqualea Cicognea datiranog 28. listopada 1590. kojim se obavještavaju svi javni dužnosnici i službenici Mletačke republike da je tog dana mletački senat donio odluku da se Feliceu Veru i onome kojeg je on ovlastio daje isključivo pravo eksploatacije stroja za mlinove i pile koji je izumio. Prekršitelji te odluke kažnjavaju se oduzimanjem stroja u korist izumitelja i globom od tristo dukata.

O prvom dokumentu Zelić kaže da se radi o najstarijem dokumentu koji Vrančića povezuje s izumiteljstvom. Nedostaju podrobniji podaci o okolnostima nastanka ugovora i njegovim posljedicama. Nema ni podataka je li ugovor uopće stupio na snagu ni zašto Vrančić nije bio prisutan u Grazu kada se ugovarala licenca korištenja Hofmannovih izuma. U svezi drugog dokumenta ime Felice Verò nije talijanizirana inačica Vrančićevog imena nego izmišljeni nadimak, a odgovor zašto se Vrančić odlučio poslužiti aliasom nalazi se u njegovom dvostrukom statusu dok je služio na habsburškom dvoru. Naime, kao osoba rođena u Šibeniku imao je legitimnu osnovu smatrati se državljaninom Mletačke republike, iz čega slijedi da je zapravo cijelo vrijeme kod Habsburgovaca, uključujući i razdoblje kada je sastavljen taj dokument, djelovao kao podanik stranog vladara. Bilo je logično da se mletačkom duždu obraća molbom koju

je potpisao aliasom. Za treći dokument Zelić kaže da se radi o prvom Vrančićevom patentnoj povlastici koja je povezana s drugim dokumentom preko aliasa Felice Vero.

Sva tri dokumenta daju nov doprinos shvaćanju Vrančića kao izumitelja. Teza starijih istraživača da se Vrančić strojevima počeo ozbiljno baviti za vrijeme službe na habsburškom dvoru sada je dokumentacijski potvrđena. Kada je sastavljen prvi dokument, 1588. godine, Vrančić je već služio na habsburškom dvoru osam godina. Još važnije od toga, pokazuje da Vrančić u odnosu na strojeve nije ušao kao izumitelj nego kao poduzetnik koji otkupljuje patentna prava na tuđe izume. Tek nakon toga Vrančić, kao što pokazuje drugi dokument, traži od Mletačke republike priznanje patentnih prava za svoje izume. Treći dokument pokazuje da je Vrančiću prvo patentno pravo izdano od strane Mletaka 1590. godine. Za sada se ne može ustvrditi o kojem se izumu radi, ali nesumnjivo se radi o inovaciji u odnosu na postojeće strojeve jer tadašnji patentni zakoni Mletačke republike zahtijevali su da patentirani izumi moraju imati novinu. Ovi dokumenti rade i reviziju dosadašnjeg narativa o Vrančićevom izumiteljskom opusu kao pokazatelju njegove renesansne svestranosti i njegovim izumima kao konceptualnim rješenjima i prešutno plodovima dokolice. U tekstu se pokazuje da je Vrančić izumiteljstvu pristupao i kao poduzetnik te je na tuđe i na svoje izume, pored ostaloga, gledao kao na izvore zarade.

U svojem radu »Arhivsko gradivo i suvremene 3D tehnologije u edukaciji – primjer Fausta Vrančića« Hrvoje Stančić i Ivan Reljić na primjeru stvaranja funkcionalne makete jedne skice mlina iz Vrančićeve *Machinae novae* 3D pislačem žele pokazati kako se modernim informacijskim tehnologijama arhivi, knjižnice, muzeji i slične institucije mogu inovativno koristiti vrijednom kulturnom baštinom te potaknuti sve sudionike obrazovnog procesa na njeno korištenje. Potanko su opisali postupak izrade. Za izradu makete odabrali su skicu mlina »Mlin s pomičnom krovom«. Vizualno je zanimljiv i mlinov mehanizam koji je lako vidljiv. Na osnovu skice napravili su računalni trodimenzionalni model programom *Autodesk Inventor* za što im je trebalo oko pedeset sati rada. Nakon izrade modela napravili su mehaničku simulaciju pokretanja mlinskog mehanizma da bi provjerili jesu li svi elementi dobro modelirani, odgovaraju li jedan drugom te stvaraju li svi zajedno funkcionalnu maketu. Za 3D ispis koristili su se softverom *Slic3r* u kojem je moguće rasporediti elemente na virtualnu ploču za 3D ispis i unaprijed vidjeti kako će izgledati fizička izrada modela. Za ispis 3D modela od plastike koristili su se pislačem RepRap Mendel. Isprintali su individualne dijelove koje su sastavili, provjerili su funkcionalnost svih dijelova isprintane makete i na kraju obradili nesavršenosti plastike i obojali ju. 3D ispis trajao je oko pedeset sati, a bojanje oko deset. Stančić i

Reljić zaključno poručuju da svaka škola u Hrvatskoj koja ima 3D pisac može preuzeti njihov trodimenzionalni model i izraditi vlastitu maketu. Modeliranje i maketiranje mogli bi biti zanimljivi izazovi učenicima jer bi ih potakli na korištenje računalom i obrazovali ih u nacionalnim kulturnim djelatnostima. Zbog toga bi ovaj opis izrade trebao poslužiti povijesno-kulturnim institucijama koje čuvaju hrvatsku kulturnu baštinu kao primjer inovativnog digitalizacijskog projekta i potaknuti ih da osmisle kako digitalizirano gradivo bolje integrirati u proces obrazovanja.

Sanja Vulić u radu »Vrančićev leksik u kontekstu hrvatskoga leksika u prošlosti i sadašnjosti« bavi se značajkama leksika Vrančićevog *Rječnika pet najuglednijih europskih jezika, latinskoga, talijanskoga, njemačkoga, dalmatinskoga i ugarskoga* o kojima se dosad nije pisalo ili se pisalo na drugačiji način. Prva značajka kojom se bavi jest rječnikov rječotvorni sustav. Započinje opaskom da je pokazatelj vitalnosti jezika njegova sposobnost da radi nove riječi u okviru svojeg rječotvornog sustava, a neprestano popunjavanje manjka riječi posuđenicama pokazatelj je njegovog odumiranja. Vrančićev rječnik posjeduje iznimno bogat sustav rječotvorja koji može uspostaviti tvorbene lance i tvorbene prstene koji su sastavni dio suvremenog hrvatskog književnog jezika. Kao primjere njegovih tvorbenih lanaca navodi polaznu riječ *pečat* i iz nje sufiksacijom deriviranog glagola *pečatiti*, polaznu riječ glagol *jamčiti* i iz nje sufiksacijom derivirane imenice *jamac* te imenicu *ugljen* i iz nje sufiksacijom derivirane imenice *ugljenar*. Kao primjer tvorbenog prstena navodi pridjev *dobar*. Iz njega su derivirane imenice *dobrota* i *dobrovolja*, a iz potonje imenice pridjev *dobrovoljan* i prilog *dobrovoljno*. Drugi je krak imenica *dobročinstvo* i *dobročinj enje*, a treći pridjev *dobrostitiv*. Vrančić je u svojem rječniku nesklon posuđenicama pa su u tom kontekstu zanimljive njegove hrvatske izvedenice koje nisu prisutne u standardnom književnom jeziku, npr. umjesto orijentalizma *lepeza* Vrančić ima riječ *mahalo*, umjesto turcizma *jastuk* riječ *podglavnic*, a umjesto grecizma *krevet* hrvatsku riječ *postelja*.

Druga je značajka Vrančićevog rječnika kojom se Vulić bavi njegov dijalektološki aspekt. Poznato je da je Vrančić u rječniku spajao čakavštinu i štokavštinu i prema potrebi uzimao riječi iz kajkavskog narječja. No, objašnjava Vulić, mnoge riječi koje su kod prethodnih proučavatelja Vrančićevog leksika bile kategorizirane kao kajkavizmi prisutne su ili su bile prisutne i u drugim hrvatskim narječjima i zbog toga su iz dijalektološke perspektive veoma zanimljive. Vulić se u radu usredotočuje na imenicu *hiža* i nazive mjeseci. Za imenicu *hiža* kaže da je opravdano pretpostaviti da ju je Vrančić preuzeo od Marulića pročitavši njegov ep *Judita* s obzirom na to da kod obojice ta riječ ima isto značenje, ali nije opravdano pretpostaviti da se radi o kajkavizmu koji je

Marulić preuzeo iz hrvatske srednjovjekovne književnosti. Naime, *hiža* se pored kajkavskog narječja nalazi i u moliško-hrvatskom govoru moliških Hrvata koji potječu od štokavskih govornika koji su zbog Turaka u 16. stoljeću migrirali na teritorij današnje Italije i sjeverne Istre. Isto tako, ne može se opravdano reći da su Vrančić i Marulić tu riječ preuzeli od tih štokavskih govornika jer je Vrančić mogao riječ čuti od kajkavskih govornika u dijaspori za vrijeme svoga djelovanja u Ugarskoj. Krajnji izvor te riječi kod Vrančića i Marulića zapravo se ne može ustvrditi.

Glede naziva za mjesece Vulić pokazuje kako su nazivi jednih mjeseca kod Vrančića uvjetovani nazivima drugih mjeseca. Određenije, naziv za prvi mjesec određen je nazivom za drugi mjesec, a naziv za peti mjesec nazivom za četvrti mjesec. Vrančićeva riječ za prvi mjesec je *siečan*. U ikavskoj jezičnoj zajednici čiji je bio član kao Šibenčanin riječ za prvi mjesec bila je *sičanj*. Najvjerojatniji razlog zašto je Vrančić uvrstio ijekavizam *siečan* umjesto *sičanj* u svoj primarno ikavski rječnik jest taj da njegovi korisnici ne bi brkali naziv prvog mjeseca s riječi *sičen* koja je u rječniku naziv drugog mjeseca. A zašto *sičen* za drugi mjesec kod Vrančića? Odgovor jednog izučavatelja Vrančićeve leksika, Josipa Vončine, jest da je *sičen* nastao od kajkavskoga naziva *sečen*. Vulić daje kontekst tome odgovoru. U svojem mandatu kao upravitelj biskupskih imanja u ugarskom Vészpremu Vrančić obilazi mjesta Zala, Győr i Somogy gdje su živjeli Hrvati kajkavci i s kojima je, što i pokazuje njegova korespondencija, komunicirao. Naziv četvrtog mjeseca je *travan* a petog *traven*. Kako bi razlikovao ta dva naziva za peti mjesec koristio se kajkavskim sufiksom *-e(n)*. Jedna zanimljivost Vrančićeve rječnika, s kojom Vulić zaključuje rad, jest da nema latinske natuknice za treći, peti, šesti, osmi, jedanaesti i dvanaesti mjesec iako se radi o općem rječniku s tisućama latinskih natuknica, a Vrančić je kao govornik latinskoga znao te nazive. Najlogičnije objašnjenje je da je Vrančić zaboravio uvrstiti te latinske natuknice, što je uobičajen lapsus pri sastavljanju općeg rječnika. Vezano uz to, Vrančić je imao latinske natuknice za deveti i deseti mjesec ali je zbog nekog razloga ispustio hrvatske istoznačnice. Jedno objašnjenje, kojemu Vulić nije sklona, jest da Vrančić kao netko tko od djetinjstva nije živio u Hrvatskoj jednostavno nije znao hrvatske nazive za te mjesece. Bolje objašnjenje je da ih je znao ali ih nije smatrao dovoljno leksikografski zanimljivima da ih uvrsti u svoj rječnik.

U svojem radu »O nadslovcima na hrvatskim riječima u Vrančićevu rječniku« Bojan Marotti utvrđuje kako se Vrančić koristio nadslovcima tj. oznakama za naglasak u svojem *Rječniku pet najuglednijih europskih jezika, latinskoga, talijanskoga, njemačkoga, dalmatinskoga i ugarskoga*. To istraživačko pitanje dio je šireg istraživačkog projekta da se odgovori na pitanje koji je sustav

naglasaka Vrančić želio razviti. Metodologija projekta sastoji se u tome da se istraživanje ograniči na Vrančićev rječnik i da se značenje nadslovaka i udvajanja vokala i konsonanata utvrdi interno iz samog sustava, u ovom slučaju akcentualno obilježenih riječi u Vrančićevom rječniku.

Kao mnogi hrvatski pisci, Vrančić je sporadično označavao naglasak na hrvatskim riječima. Za označavanje se koristio s pet znakova: akutom (´), gravisom (˘), cirkumfleksom (~), ponavljanjem vokala i ponavljanjem konsonanta. Marotti daje broičani pregled označenih riječi u Vrančićevom rječniku. U njemu se nalazi ukupno 983 pojavnice neke riječi čiji je naglasak označen, od čega su 283 označene s jednim od prva tri znaka, 486 s ponovljenim vokalom, 212 s ponovljenim samoglasnikom i 2 označene po dva puta istovjetnim znakom od prva tri znaka. Izvještava da je u svojoj uporabi znakova Vrančić bio nekonzistentan i proturječan, npr. akutom se koristio za označavanje naglašene kračine (*dobrotá* u natuknici *bonitas*), silazne duljine (*kúp* u natuknici *acervus*) i visokoulazne duljine (genitiv jednine *Laná* u natuknici *linteus*), a u riječima kao *Grudá* (u natuknici *gleba*) i *Verá* (natuknici *fides*) pogrešno bi obilježio zadnji slog umjesto predzadnjeg ili npr. nekonzistentno se koristio cirkumfleksom kod svih četiriju riječi u rječniku koje su njime označene. Kod riječi *kará* njime je obilježena naglašena kračina, kod *lúgh* i *szvitâk* visoko-uzlazna duljina, a kod *szvitâ* pogrešan slog. Jedini zaključak koji se nameće, nastavlja Marotti, jest taj da se značenje znakova za naglaske u Vrančićevom rječniku ne može utvrditi.

U svojem kasnijem dijelu, jedinom koje je napisao na hrvatskom jeziku, zbirci hagiografija katoličkih svetica *Život* nekoliko izabranih *divic*, ne označava naglaske riječi sistemom kojim se koristio u svojem rječniku izuzev ponavljanja samoglasnika da označi duljinu. Marotti objašnjava tu odluku Vrančićevim negativnim iskustvom glede tiskanja njegovog rječnika. Tiskano izdanje rječnika imalo je mnogo propusta, većina njih vezanih za naglaske, što je ponukalo Vrančića da u *Životu* u potpunosti odustane od označavanja naglasaka.

Zrinka Blažević u »Dalmatinski ‘sarmatizam’ Fausta Vrančića (1551. – 1617.) – paradigmatski model humanističke kulturne translacije« govori o Vrančićevim političkim uvjerenjima, preciznije njegovom protonacionalizmu. U razdoblju humanističke renesanse postojali su protonacionalizmi kao teutonizam, sarmatizam, henetizam i ilirizam koji su proizašli iz fuzije triju elemenata kolektivnog identiteta: zajedničko podrijetlo, teritorij i jezik. Vrančićev protonacionalizam, sarmatizam, u pozadini je njegovog kulturno-političkog programa čije je krajnje postignuće njegov *Rječnik*, a Vrančić ga izravno iskazuje u dva teksta. To su njegov predgovor izdanju njegovog *Rječnika* objavljenog u Pragu 1605. godine i polemička poslanica *De Slovvinis seu sarmatis* upućena krakovskom kanoniku, političkom publicistu i sarmatistu Krzysztofu

Warszewickomu koja je objavljena kao dodatak Vrančićevoj zbirci katoličkih hagiografija *Život nekoliko divic* objavljenoj 1606. godine. Sarmatizam je izvorno formulirao krakovski kanonik Jan Długosz koji je, koristeći se biblijskom tradicijom te poljskim i češkim srednjovjekovnim kronikama, Slavene izjednačio s Vandalima i označio ih kao potomke Negna, potomka Jafeta, Noinog sina. Oslanjajući se na antičke povjesničare, kao slavensku pradomovinu označio je antičku Sarmatiju, zemlju na međi između Europe i Azije koja je omeđena rijekama Don, Visla i Dnjeper te Crnim i Baltičkim morem. Sarmatizam nije ostao nepromijenjen nego se, radi mnogih čimbenika, tokom vremena rastakao na nekoliko sarmatističkih tradicija. Pa tako Warszewicki, s kojim Vrančić polemizira u poslanici, sarmatizam prilagođava tako da posluži kao legitimacijska podloga ekspanzionističkih planova ondašnjeg živućeg poljskog kralja Sigisumunda III. Vase. Želeći legitimirati Sigismundovu pretenziju na rusko prijestolje, ruski grad Novgorod označava kao migracijsko ishodište Poljaka i Čeha, čime radikalno raskida sa Sarmatijom kao kolijevkom slavenskih naroda. Vrančić slijedi drugu sarmatističku tradiciju koja postulira dvije Sarmatije, jednu europsku i jednu azijsku. U azijsku Sarmatiju Vrančić stavlja Ruse koje proglašava precima Bugara koji iz azijske Sarmatije sele u Miziju, povijesnu pokrajinu na sjeverozapadu Male Azije. Slaveni iz europske Sarmatije pak sele u tri različita smjera. Jedni se naseljavaju u Vandalijsku između rijeka Visle i Labe, drugi osvajaju Češku, Lužicu, Šleziju i Moravsku, a treći Panoniju, Ilirik, Makedoniju, Trakiju, Istru i Dalmaciju. Blažević Vrančićev sarmatizam kvalificira kao dalmatinski jer je Vrančić smatrao da je slavenski jezik koji se govorio na području Dalmacije čišći od ruskoga, poljskoga i češkoga i zbog toga je idealno komunikacijsko sredstvo. Vrančićev predgovor i poslanica, zaključuje Blažević, pokazuju da je Vrančić izvrsno poznao poljsku sarmatističku literaturu i da je sarmatizam kreativno modificirao i integrirao u svoju vlastitu kulturnu platformu, što pokazuje da je prepoznao moć protonacionalizama koji političkim nacijama u razvoju daju identitetski okvir i smjernice za daljnje političko i kulturno djelovanje.

Luka Boršić i Ivana Skuhala Karasman u radu »Vrančićevo djelo *Logica nova suis ipsius instrumentis formata et recognita*« analiziraju Vrančićevo logičko djelo *Nova logika* s naglaskom na poglavlje o metafizici jer ono daje uvid ne samo u Vrančićeva rješenja nekih logičkih problema nego i njegov stav o metafizici i njen odnos prema logici. Prvo govore općenito o knjizi. *Nova logika* imala je dva izdanja. Prvo je izdanje objavljeno u Veneciji 1606. godine pod naslovom *Logica suis ipsius instrumentis formata (Logika oblikovana vlastitim oruđima)*. Vrančić se poslužio pseudonimom Yustu Verax Sicensius, vjerojatno zato što je u *Novoj logici* odstupio od aristotelovske logike i bojao se je kritika

aristotelovaca. Drugo je izdanje također objavljeno u Veneciji 1616. godine s novim naslovom *Logica nova suis ipsius instrumentis formata et recognita (Nova logika oblikovana i objašnjena vlastitim oruđima)* i bez pseudonima. Knjiga nije imala nikakav odjek; imala je samo jednu recenziju koju je napisao Vrančićev prijatelj Marko Antun de Dominis. Boršić i Skuhala Karasman radi kvalitetnije analize *Nove logike* daju pregled statusa logike u renesansi. U renesansi logika je imala isti obrazovni status kao u srednjem vijeku. Uz gramatiku i retoriku spadala je među tri discipline koje su se učile na početku obrazovanja. Taj je status imala zbog velikog utjecaja Aristotela koji je smatrao da je logika priprema za bilo kakvo daljnje proučavanje i stoga mora biti na početku studija. Ali pored toga se pojavila i kritika srednjovjekovne logičke tradicije koja se temeljila na Aristotelu. Također je došlo i do promjene u pristupu logičkim tekstovima. Sada se stavlja naglasak na kategorički silogizam kao glavni način dokazivanja neke tvrdnje i latinski prestaje biti doživljavan kao jedini jezik za prijenos znanja.

Zatim prelaze na kontekst nastanka i sam sadržaj Vrančićeve *Nove logike*. Ona nije izvorno logičko djelo, objašnjavaju, nego logički priručnik. U 15. i 16. stoljeću otvorio se je veliki broj sveučilišta, što je dovelo do nastanka potrebe za priručnicima i približavanje i pojednostavljivanje logike studentima. Bilo je za očekivati da će Vrančić napisati jedan takav priručnik. Vrančić dijeli aristotelovsko shvaćanje logike kao pripreme za daljnje proučavanje. To je vidljivo u Vrančićevu stavu da logika daje formu raspravljanja znanostima, a materija o kojoj ona raspravlja je ono što pribavlja svaka znanost. Metodološki gledano, logika je znanost svih znanosti. Logiku Vrančić u jednom poglavlju definira kao umijeće učenja i naučavanja znanosti ili način razložnog uređivanja govora. Logiku dijeli prema zadaći na tri dijela. Jedan dio logike bavi se definicijom, drugi divizijom, a treći dokazom i zaključivanjem. U sva tri dijela logika je u neposrednoj vezi s filozofijom jer sva tri dijela filozofije nužan su alat filozofa. Prvi dio *Nove logike* posvećuje definiciji i na tom je mjestu vidljiv razlog zbog kojeg je mogao očekivati da će biti kritiziran od strane aristotelovskih logičara. Prema aristotelijanskom shvaćanju definicije, ona se tvori određivanjem najbližega roda i vrsne razlike. Vrančić od toga odstupa i smatra da se ona tvori odgovaranjem na deset pitanja koja odgovaraju Aristotelovim kategorijama: Je li?, Što?, Kakvo?, Koliko?, Kad?, Gdje?, Što čini?, Što trpi?, Od koga? i Čemu?. Zadavanje definicije preko kategorija otvara put za povezivanje logike i metafizike kao i kritički stav prema metafizici koji se nalazi u kasnijem dijelu *Nove logike*. To također pokazuje da je Vrančićevo poimanje logike u srazu s poimanjem logike kod skolastičkih aristotelovaca koje je u njegovo vrijeme još uvijek dominiralo na talijanskim sveučilištima. Za njih je logika instrument za otkrivanje istine, a za njega razlaganje već poznate istine.

Boršić i Skuhala Karasman pišu i o poglavlju »O metafizici«. U drugom izdanju *Nove logike* Vrančić je umetnuo to poglavlje u kojem govori o odnosu između logike i metafizike te se nastavlja na njegovo revizionističko davanje definicije preko metafizičkih kategorija. To je prirodan slijed s obzirom na to da se metafizika bavi prirodom kategorija, a logika se njima koristi kao prvim počelima. Odgovor na pitanje što je metafizika i sa čime se ona bavi daje u svojoj kritici aristotelovske metafizike. Vrančić navodi tri različita aristotelovska poimanja metafizike. Prvo kao predmet metafizike određuje »Biće kao Biće«. Vrančić tome prigovara da se podjela bića na biće i deset kategorija bića podudara s onim što spada u logiku pa je upitno kako bi se onda metafizika razlikovala od logike. Nadalje, to poimanje metafizike pojam bića rabi i za supstancije i kategorije, što za svoju posljedicu ima da se metafizika bavi i supstancijama i kategorijama čime predmet metafizike postaje prezbrkan i preopćenit. Pored toga, Vrančić argumentira da jezik i jezične podjele efikasnije objašnjavaju stvarnost od metafizičkih podjela, stoga logika ima veću objasnidbenu moć od same metafizike. Drugo kao predmet metafizike određuje supstanciju. Vrančićeva je kritika nje slična prvoj. Supstancija je toliko mnogo i toliko su raznolike da ne mogu biti predmet jedne znanosti. A kada bi se takva znanost i pojavila, ona bi zamijenila sve ostale znanosti i učinila ih izlišnima jer bi se bavila različitim supstancijama. U ovoj kritici Vrančić iskazuje čime se po njemu metafizika bavi: Bog, anđeli, duša, nebesa, počela i ostale stvari koje su od njih složene. Treće kao predmet metafizike određuje umnosti ili inteligencije tj. razumska bića. Vrančić ovdje kritizira da se Aristotel jako malo bavio time, a i kada se je time bavio, po Vrančićevu sudu, bavio se je loše. Koristio se idejama prethodnih filozofa koje Vrančić kvalificira kao tlapnje i pučko mišljenje s gradskog trga u kombinaciji. Zaključno, Boršić i Skuhala Karasman kažu da Vrančićeva kritika aristotelovske metafizike nije drugačija ni izvornija od sličnih kritika koje su davali ostali renesansni humanisti. Ono što je izvorno kod Vrančića jest njegovo proširenje funkcije logike kao sredstva za izlaganje onoga što je poznato.

U radu »Sličnosti i razlike Plotinove i Vrančićeve kritike Aristotelove teorije kategorija« Mate Bunić izlaže Vrančićevu kritiku Aristotelove teorije kategorija iz njegovog logičkog priručnika *Nova logika* i uspoređuje ju s Plotinovom kritikom koju Vrančić ne spominje. Prvo opisuje Plotinovu kritiku, zatim daje Vrančićevu i potom ih uspoređuje. Aristotelova je metafizička pozicija da postoji deset metafizičkih kategorija putem kojih se može govoriti kako nešto postoji. Nijedna od tih kategorija ne može se iskazati propozicijom, ali propozicija nastaje njihovom kombinacijom. Osnovna metafizička kategorija je bivstvo iz kojega proizlaze ostalih devet kategorija. Plotin odvojeno kritizira Aristotelovu kategoriju bivstva i ostale kategorije. Za kategoriju bivstva kaže da je nekoherentna jer pod sebe stavlja ono što se spoznaje osjetilima i ono što

se spoznaje misaono, a to dovodi do dvije besmislice. Prvo, to bi značilo da postoji nešto što je prije onoga što je misaono i onoga što je osjetno, i drugo, da kada nečemu osjetilnome i misaonome pridijevamo bivstvo, pridijevamo mu nešto što nije ni tjelesno ni netjelesno. Bunić zatim prikazuje Plotinu kritiku kategorije relacije kao ogledni primjer njegove kritike ostalih Aristotelovih kategorija. Plotin spočitava Aristotelu da je kategorija relacije kako ju prezentira primjenjiva jedino na stvari koje su osjetilne, a ne i na misaone, kako je smatrao. Potom Plotin daje svoju poziciju koja je afirmacija Platonove teorije pet kategorija. Prema Plotinu biće nije jedno, nego ih ima više. Postoji Jedno i uz njega postoji mnoštvo bića čiji se članovi mogu staviti u nekoliko kategorija. Kategorija je pet i one su: biće, kretanje, mirovanje, istovjetnost i različitost. Premda kategorije proizlaze iz Jednoga, ono ne spada ni u jednu od tih kategorija niti se ijedna od njih može primijeniti na njega. Kvaliteta, kvantiteta, relacija, mjesto i vrijeme, koje Aristotel smatra kategorijama, nisu prave kategorije jer predstavljaju nekakav dualizam, a kategorija mora biti jedinstvena a ne nešto složeno.

Vrančić u *Novoj logici* negira da je bivstvo kategorija. Kategorije su prema Vrančiću izvori svojstava koja se pripisuju kao predikati supstancijama koje su subjekti. Bivstvo je zapravo subjekt kojemu se mogu pripisati svi predikati tj. kategorije. Postavka da je ono kategorija tj. predikat vodi do apsurdna da ne postoji subjekt kojemu se nešto pripisuje nego samo predikati i da se predikati pripisuju drugim predikatima. Ostale Aristotelove kategorije smatra nedostatnima ili suvišnima. Dodaje tvar, oblik, djelatni i svršni uzrok kao kategorije s opravdanjem da se objekt ne spoznaje samo putem njegovih svojstava nego i spoznajom njegovog uzroka, a kategorije odnosa, položaja i posjedovanja odstranjuje jer kategorije trebaju biti zajedničke svim bivstvima, a odnos, položaj i posjedovanje svojstva su koja ima mali broj supstancija. Rijetko se nešto odnosi na drugo, vrlo rijetko nešto ima položaj i posjedovanje. Nadalje, odnos je vrsta suprotnosti koja proizlazi iz akcidentalnog svojstva a ne bivstva; a putem položaja i posjedovanja malo su potrebni za spoznaju prirodnih stvari jer su pored svoje rijetkosti nasumični i proizvoljni.

Zajedničko objema kritikama je to da smatraju da je Aristotelova teorija kategorija koja ih broji deset kao takva neodrživa. Plotin smatra da miješa osjetilno i misaono, a Vrančić da bivstvo prestaje biti biće i postaje akcident. Razlikuju se u gledanju na uloge kategorija i njihovog broja. Plotin pretpostavlja Platonovih pet kategorija, dok Vrančić zadržava broj deset dodavanjem istog broja kategorija koje je izbacio.

Ivica Musić i Mate Penava u radu »Između morala i etike – Vrančićeva *Ethica Christiana*« razmatraju Vrančićev spis *Kršćanska etika* i stavljaju ga u

kontekst uspoređujući ga s dotadašnjim filozofskim i teološkim razmišljanjem. Prvo postavljaju objasnidbeni okvir kratkim uvodom u kršćansku etiku. Sve se moralne teorije mogu podijeliti na autonomne i heteronomne. Kršćanska etika koja izvor moralnog zakona stavlja u savršeno biće spada pod heteronomnu moralnu teoriju. Posebnost kršćanske etike jest njena teocentričnost. Moralna su učenja izvedena iz Biblije. Ondje su spomenuta djela koja Stvoritelj čini za čovjeka iz kojih se izvode moralni zahtjevi za pojedinca i zajednicu. Biti moralan prema kršćanskoj etici znači djelovati u skladu s Božjom voljom. Druga bitna odlika kršćanske etike je ljubav. Ona je temeljna zapovijed iz koje slijede sve ostale moralne zapovijedi. Postoje tri glavna usmjerenja u kršćanskoj etici: mističko, kazuističko i skolastičko usmjerenje. Mističko usmjerenje usredotočeno je na oponašanje Kristove askeze. Kazuističko poziva na obraćenje i stavlja naglasak na pokoru. Kazuistički kršćanski etičari pišu sustavne prikaze zapovijedi i zabrana kojih se svaki kršćanin mora pridržavati. Skolastičko usmjerenje moral sagledava u kontekstu teološke antropologije i razvija etiku krjeposti. Potom Musić i Penava analiziraju *Kršćansku etiku*. *Kršćanska etika* Vrančićev je moralni priručnik uz njegov *Život nekoliko izabranih divic*, zbirku hagiografija katoličkih svetica, zamišljen kao priručnik za šibenske redovnice. Izdan je u dva izdanja. Prvo izdanje objavljeno je 1610. a drugo 1616. godine. Drugo izdanje *Kršćanske etike* izdano je zajedno s djelom *Nova logika oblikovana i objašnjena vlastitim oruđima*, Vrančićevim logičkim priručnikom. Po svojem usmjerenju moral *Kršćanske etike* spada u skolastičko usmjerenje s elementima kazuističkog usmjerenja. Uzori su mu stoici, sv. Augustin i Biblija. Na početku Vrančić tvrdi da čovjekova duša ima dvije moći, um i volju. Um se usavršava bavljenjem znanosti i vrhunac mu je kršćanska vjera kojom se spoznaje dobrota. Volja se usavršava krjepostima i vrhunac joj je ljubav kojom se doseže dobrota. Potom se okreće analizi krjeposti. Krjeposti dijeli na tri vrste: one koje su urođene, one koje se stječu navikom i one koje čovjek dobiva od Boga. Prve proučava fizika, druge poganski filozofi, a trećima, tzv. moralnim krjepostima, bavit će se on. Među moralnim krjepostima ljubav je glavna i u sebi sadrži sve ostale krjeposti i iznad njih je. U ljubav spada i mržnja prema ovozemaljskom. Vrančić razlikuje dvije vrste ljubavi koje su iskazane grčkim riječima *storge* i *filautia*. *Storge* je ljubav koja je odraz reda u prirodi kao Božjem stvorenju, a *filautia* izopačena ljubav koja se usredotočena na tijelo i na vremenito, a ne na duh i ono što je vječno. Razlikuje tri osnovne moralne krjeposti: poniznost, čistoću i siromaštvo. Suprotnosti tim krjepostima su oholost, raskoš i škrtost. Sve su tri krjeposti povezane, ali poniznost zauzima prvo mjesto, čistoća drugo, siromaštvo treće. Tu podjelu zasniva na crkvenom autoritetu i argumentu jer u svijetu postoje tri stvari na koje se te krjeposti odnose: duh, tijelo i vanjski

svijet. Te tri krjeposti su roditelji svim ostalim krjepostima i u njima je sadržan sav moralni nauk i sve zapovijedi kršćanskog moralnog zakona. Svaku od tih krjeposti Vrančić zasebno analizira. Kao poniznog čovjeka definira onoga koji spoznaje da je sve što je dobro u njegovom životu primljeno od strane Boga, a ne vlastitom krjepošću. Poniznost ima stupnjeve. Prvi je stupanj kada se netko pravi onakvim kakvim jest. Najviši je stupanj kada čovjek sebe smatra posljednjim od svih smrtnih bića. Čovjeka koji živi u čistoći definira kao onoga koji ima krjepostan tjelesni život. Čistoća također ima stupnjeve. Prvi je stupanj umjereno služenje tjelesnim nasladama. Najviši je stupanj izlaganje svojeg tijela patnjama za slavu Boga ili spas ljudi. Postoji samo jedna vrsta siromaštva, ono materijalno, jer se sva ljudska bogatstva mogu obuhvatiti novcem. Siromašnog čovjeka definira kao onoga koji uvida da je čovjeku za opstanak potrebno jako malo i u toj skromnosti uživa. Prvi je stupanj siromaštva odsutnost dugovanja i uvećavanje posjedovanoga bez nanošenja nepravde drugima. Najviši stupanj dijeljenje je svega što se ima za tuđe ljudske potrebe i štovanje Boga. Vrančić za neke krjeposti kaže da su upitne. To su one koje ponekad mogu biti krjeposti a katkada poroci, ovisno o namjeri i svrsi onoga koji se njima služi. U upitne krjeposti stavlja poslušnost, strpljivost i krotkost. To mogu biti krjeposti ako im je svrha ugoditi Bogu. O porocima se radi kada se netko njima koristi kako bi se ljudima omilio da bi se domogao časti, slave ili bogatstva. Kajanje po njemu nije krjepost, nego nadoknada propuštene krjeposti.

Vrančić je kritički usmjeren prema Aristotelu, glavnom teoretičaru etike krjeposti. Na primjer: prigovara mu što nije poznavao krjepost suzdržavanja i što nije poznavao pravu svrhu čovjeka ni pravu sreću koja vodi čovjeka krjeposti. Sumnjičav je prema njegovom određenju hrabrosti i umjerenosti kao temeljima svih ostalih krjeposti. Neke Aristotelove krjeposti označava kao poroke, a za druge kaže da su upitne krjeposti. To su strpljivost, odgojenost, krotkost i poslušnost. No pogrešno je reći da je Vrančić suprotstavljen Aristotelu. On zapravo modificira Aristotelove stavove kako bi oni bili u skladu s kršćanskim moralnim učenjem kakvim ga predstavlja Vrančić s razlogom da čitatelj *Kršćanske etike* koji nije filozof ne bi došao u dvojbu ako se negdje kršćansko moralno učenje ne poklapa s Aristotelovim.

Na kraju Musić i Penava upozoravaju da premda na *Kršćansku etiku* treba gledati kao na priručnik, a ne kao na novi pokušaj da se riješi neki etički problem, to djelo nije obična rekapitulacija tadašnjih kršćanskih moralnih stavova. U nekim se dijelovima Vrančić upušta u dijalog s vjerskom tradicijom i prepravljaju ju i usklađuje s normama za koje smatra da su vrijedeće. Naposljetku, bez obzira na to kakav moralni stav zauzimao Vrančić u tom djelu, ne može mu se osporiti dobro poznavanje etike.

»Slike iz svakodnevnoga života u Šibeniku prema vizitaciji apostolskoga vizitatora Agostina Valiera 1579. godine« rad je Jadranke Neralić u kojem izvještava o dva crkvena sudska postupka protiv pripadnika katoličkog klera Šibenske biskupije koji služe kao prozor kroz koji možemo saznati o svakidašnjem životu Šibenika koji je u tom razdoblju bio važno hrvatsko kulturno središte pod mletačkom upravom. Neralić prije prikaza tih procesa opisuje neposredan i širi kontekst u kojem su se oni odvijali. Neposredan kontekst je posjet veronskog biskupa Agostina Valiera dalmatinskim biskupijama pod mletačkom upravom 1579. godine da istraži i utvrdi čudoredno stanje crkvenih institucija i ponašanje klera. Valiera je za taj zadatak odredio sam Papa Grgur XIII. o čemu je bio obaviješten apostolski nuncij u Mletačkoj republici Alberto Bolognetti. Širi je kontekst program obnove crkvenih institucija koji je zamišljen na Tridentском saboru koji se odvijao od 1545. do 1563. godine. U sredini programa stoji biskup koji među ostalim mora osnažiti vjersku i moralnu disciplinu klerika i laika koji su pod njegovom biskupijom. Preobraćenje protestanata i muslimana na rimski katolicizam usputna je, manje važna zadaća. Da bi nadzirala rad biskupa, rimska kurija osnovala je Kongregaciju za biskupe i redovnike koja u biskupiju šalje nekoga da obavi tu zadaću.

Prvi postupak je postupak protiv dominikanca Augustina Pridojevića. Pridojević je stigao u Šibenik ranih sedamdesetih iz jednog samostana u Zadru kako bi postao učitelj u jednoj gradskoj školi i brinuo se za orgulje u šibenskoj katedrali. Optužen je da ne živi u dominikanskom samostanu, nego u privatnom smještaju za koji plaća najam gdje vodi neprimjeren život s konkubinom, organizira kartaške igre i druži se s grčkim i albanskim vojnicima koji nisu katolici, i da noći provodi na gradskim ulicama i trgovima u lascivnom društvu s kojim pjeva ljubavne pjesme. Slučaj su vodili auditor Taffello de Taffellis i vizitatorov koadjutor za kriminalne slučajeve Giovanni Francesco Tinto. Tinto je saslušao trinaest svjedoka u pet dana. Njihova svjedočenja daju sljedeću sliku Pridojevića. U privatnoj kući u kojoj živi posluhuje ga starija žena po imenu Matija s dvije kćeri od kojih jedna po imenu Jakovica povremeno pomaže svojoj majci. Glasine su da je s Jakovicom Pridojević imao nekoliko djece koja su umrla u vrlo ranoj dobi. Mnogi su vidjeli Jakovicu da ga posjećuje po noći i odlazi tek u zoru. Biskup ga upozorava, na što je Pridojević Jakovicu udaljio iz kuće kako bi pokazao da ne živi s njom, ali viđen je s Jakovicom i Matijom čak i na dan kada je u Šibenik došao vizitator Valieri. Neki su svjedočili i da je viđen s kćeri jednog pekara, a drugi da je prema Matiji bio nasilan, a treći da često po noći svira i pjeva ljubavne pjesme i da u kući organizira kartaške igre. Nadalje, razgovara se i druži s grčkim i albanskim vojnicima koji nisu katoličke vjere, dok se sa šibenskim svećenicima i ostalim klericima rijetko druži. U

crkvi svira orgulje, ali nakon završetka Božje službe ne ostaje sa svećenicima i laicima, nego odmah odlazi. Neki su svjedočili u njegovu obranu. Govore da su čuli od njegovih rođaka da je nekoliko puta posjećivao Bosanski pašaluk gdje je živjela njegova majka koju je preobratio i koja je pokopana u morlačkoj crkvi i da dandanas tamo zalazi radi sestre i brata koje nastoji preobratiti. Na kraju se sudu obratio i sam Pridojević. Dao je na uvid dozvolu za život izvan samostana koju mu je izdao apostolski nuncij zbog zasluge preobraćenja na kršćanstvo svoje majke i nekoliko rođaka. Rekao je da svjedočanstva protiv sebe odbacuje kao lažne dokaze koje su iznijeli njegovi neprijatelji kako bi ga udaljili iz škole i stavili nekoga tko im je podoban. To da su svjedoci protiv njega neprijateljski nastrojani ili sami imaju problema sa zakonom navodi kao dokaz svoje nevinosti. Nadodao je da sa svima jednako pristojno razgovara, a svi znaju da su njegovi albanski prijatelji iskreni katolici. Razgovara i s katoličkim klerom kao i s mladima koje podučava latinsku i talijansku književnost. Nadalje, pored svojeg učiteljskog rada privatno je kneževu djecu podučavao pjevanje i sviranje orgulja. Zbog svih tih aktivnosti ima jedva vremena za jelo, a kamoli za noćno lutanje gradom. Katkada za vrijeme zime priznaje da je bio vani u tri ili četiri sata ujutro ali zato što se vraćao kući s večere jednog od svojih albanskih prijatelja za koje je već spomenuo da su iskreni katolici. Negira da je s Jakovicom radio nešto nečasno. Ona samo obavlja za njega kućanske poslove. Na optužbu da se u njegovoj kući kartalo odgovara da je prethodne zime u njegovoj sobi po naredbi kneza bio zatočen neki Trogirani pet mjeseci s kojim su neki plemići igrali karte da ga rasonode, a on sam nije u tome sudjelovao. Tri dana kasnije crkveni je sud donio osuđujuću presudu koja Pridojevića kažnjava sedmogodišnjim izgnanstvom iz Šibenika i Šibenske biskupije i povratkom u dominikanski red i zadarski samostan te prijetnjom da ako bude uhvaćen da prelazi granicu i ide u Bosanski pašaluk, odslužit će jednomjesečnu zatvorsku kaznu i platiti pedeset libara globe. Nema dokumenata koja govore o Pridojevićevom životu nakon presude, uključujući i one koji bi odgovorili na pitanje je li se na presudu žalio, na što je imao pravo, i je li se vratio u zadarski samostan i dominikanski red kao što mu je presudom naloženo.

Drugi postupak je postupak protiv kanonika Franje Bogafčića. Optužen je da je bez razloga fizički napao i verbalno izvrijeđao starca Franju Kršulića koji se je s dvojicom prijatelja, mornarom Ivanom i krojačem Mihovilom, nalazio na obali pokraj šibenskih zidina kada mu je Bogafčić prišao i izudarao ga štapom, na što je Bogafčić pobjegao i sakrio se, pritom poderavši svoju odjeću. Tokom procesa Mihovil je u funkciji svjedoka kao moguće objašnjenje napada naveo da je Kršulić dan prije napada uvrijedio Bogafčićevu sestru. Bogafčić je u svoju korist rekao da je Kršulića udario samo dva puta, da štap

nije ponio s namjerom da ga udari nego da ga je našao u marini. Zamolio je za oprost i svoj čin opravdao brigom za čast svoje obitelji i sestre. Crkveni sud je donio osuđujuću presudu koja Bogafčića kažnjava dvomjesečnom zatvorskom kaznom, novčanom odštetom od petnaest zlatnih škuda zbog poderane odjeće i nakon izlaska iz zatvora šestomjesečnom uskratom novčane naknade koja se dodjeljuje kanonicima za sudjelovanje u Božjoj službi.

Neralić objašnjava da nam ova dva slučaja putem iskaza svjedoka daju uvid u svakodnevni život Šibenika. Pokazuje nam da je postojao raskalašeni noćni život mladih stanovnika koji se sastojao od pijančevanja, kartanja i svirke kao i problematično ponašanje katoličkog klera koje biskup nije mogao u potpunosti obuzdati i spriječiti. Rigorozne kazne dane obojici optuženika, kao i mnogima drugima za vrijeme Valerijeve vizitacije, premda su se iskreno pokajali za učinjeno i premda je tada bio problem nedostatka svećenika, pokazuju da je Katolička crkva svoj program obnove ozbiljno shvatila i nije htjela izgubiti vjerodostojnost u očima ljudi.

David di Paoli Paulovich u radu »Liturgijska glazbena tradicija akvilejskog pjevanja u domovini Fausta Vrančića« (izvorno napisan na talijanskom; prevela ga je Snježana Husić) prikazuje akvilejsku liturgijsku i glazbenu tradiciju koja je bila prisutna u Dalmaciji i u kojoj je Vrančić sudjelovao i slušao te njeno očuvanje koje je započelo u 19. stoljeću. Dalmacija, objašnjava Paoli Paulovich, višidentitetsko je područje bogoslužja i crkvenog glazbenog izričaja kao i višezjezično. Naime, do Drugog vatikanskog sabora jezični posrednici katoličkih obreda koji su se tamo vršili bili su latinski koji se je koristio u katedralama i župama te glagoljica koja se je koristila u manjim crkvama i zajedno s latinskim bogoštovljem. A do Tridentskog sabora 1570. godine nakon kojeg je Papa Pio V. objedinio latinsku liturgiju bulom kojom se dopuštaju samo liturgijske tradicije starije od dvjesto godina postojala je pregršt liturgijskih obreda i posljedično pregršt melodijskih i pjevačkih tradicija. U ukinute obrede spada akvilejski obred s popratnom tradicijom akvilejskog pjevanja koji je bio rasprostranjen na istočnom Jadranu, alpskim krajevima i alpskom predgorju. Ipak, premda je ukidanje i konsolidiranje katoličkih liturgijskih obreda započelo još za vrijeme Vrančićevog života, zbog velikog teritorija na kojem se prakticirao akvilejski obred i komunikacijskih prepreka, nastavio se je koristiti u bazilici sv. Marka u Veneciji sve do 1807. godine kada bazilika prestaje biti podređena duždu i stavlja se se pod Venecijansku patrijarhiju te je cijelo to razdoblje bio službeni obred na teritoriju Mletačke republike koja se itekako brinula za obredni život svojih stanovnika. Radi tih razloga, dalmatinsko akvilejsko pjevanje, kao jedan izdanak te tradicije, uspjelo se očuvati u ponekim dalmatinskim biskupijama sve do kraja Drugog svjetskog rata.

Proces očuvanja te već skoro zaboravljene i izumrle tradicije započinje sredinom 19. stoljeća djelatnošću svećenika Gregoria Zarbarinija i Mate Krutovića koji su 1902. godine dovršili svoj rad prikupljanja i prijepisa dalmatinskih liturgijskih napjeva započet 1860. godine. Šezdesetih godina 20. stoljeća, unatoč preprekama komunističkog režima, neki muzikolozi su na magnetofonsku vrpcu stavili crkvena pjevanja koja su se organizirala duž dalmatinske obale. Tu se je isticao muzikolog Vinko Žganec s Glazbene akademije u Zagrebu koji je snimao latinske liturgijske pjesme s dalmatinskih otoka. Osamdesetih godina creski župnik i glazbenik Matteo Fillini objavio je knjigu o pučkim napjevima s otoka Cresa u kojoj je zabilježio i vlastita sjećanja sakralnih melodija od kojih je neke čuo kao mladi čovjek u zadarskoj katedrali sv. Stošije gdje se je starinska glazba čuvala više nego igdje u Dalmaciji. Pored njega, u očuvanju dalmatinskog akvilejskog pjevanja isticao se je i istarski svećenik i skladatelj Giuseppe Radole koji se je dugo bavio istarskim folklorom, ali je i zapisao nekoliko dalmatinskih napjeva koje je čuo u izvedbi svoje subraće iz Zadarske nadbiskupije. Istodobno zadnjih nekoliko desetljeća hrvatski znanstvenici, među kojima se ističu Jerko Bezić, Nikola Buble, Gorana Doliner i Jerko Martinić, snimali su i bilježili glagoljaško liturgijsko pjevanje koje se djelomice podudara s akvilejskim repertoarom.

Na kraju di Paoli Paulovich daje razloge zbog čega je došlo do izumiranja dalmatinskog akvilejskog pjevanja u dalmatinskim biskupijama u 20. stoljeću. Prvo, nakon što je papa Pio X. 1903. objavio svoj motuproprij *Tra le sollecitudini* u kojem zahtijeva obnovu gregorijanskog pjevanja u liturgiji i nakon što je papa Pio XI. u svojoj apostolskoj konstituciji *Divini cultus sanctitatem* iz 1928. godine afirmirao taj zahtjev, započelo je u dalmatinskim biskupijama usvajanje novih liturgijskih knjiga s gregorijanskim napjevima koje su se izdavale dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća na preporuku župnika ili pod pritiskom župnika i orguljaša. Na akvilejsko se pjevanje u svjetlu tih papinskih dokumenata gledalo kao na nepoželjnost koja mrlja čistoću rimske liturgije. Ista se stvar dogodila i u istarskim crkvama. Drugo, zbog skućenog tumačenja liturgijske reforme Drugog vatikanskog sabora došlo je do posvemašnjeg odustajanja od korištenja latinskoga jezika u liturgiji koji je prirodno povezan s akvilejskim pjevanjem. Istodobno, nije došlo do prilagodbe liturgijskih melodija u sklopu liturgije na pučkom jeziku. Treće, jedna od posljedica Drugog svjetskog rata na području Kvarnera i Zadra bilo je gašenje bratovština koje su na različite načine održavale akvilejsko pjevanje na životu. I četvrto, partizani nakon ulaska u Istru 1. svibnja 1945. započeli su zastrašivati domicilno katoličko svećenstvo koje je poznavalo i prakticiralo akvilejsko pjevanje, što je izazvalo snažno migriranje katoličkog svećenstva iz Istre u poraću.

Naposljetku, u radu »Spisi Fausta Vrančića u Državnom arhivu u Zadru (fond 'Obitelj Draganić-Vrančić')« Dubravka Kolić i Danko Zelić govore o arhivskoj povijesti Vrančićevih spisa koji su zajedno s ostalim spisima obitelji Draganić-Vrančić 1948. godine bili otkupljeni od Državnog arhiva u Zadru. Ta činjenica nije izazvala pozornost povjesničara te je ostalo nepoznato da se u tom fondu nalaze i spisi Fausta Vrančića. Vrančić se je još za vrijeme svojeg života, objašnjavaju Kolić i Zelić, pobrinuo za adekvatnu pohranu svojih dokumenata i rukopisa te ih je prenio u sjedište obitelji Vrančić u Šibeniku. Nakon njegove smrti, njegove dokumente i rukopise čuvao je njegov brat Kazimir i njegovi potomci. Udajom Kazimirove prapraunuke Margarete za šibenskog plemića Franu Draganića spajaju se te dvije obitelji u obitelj Draganić-Vrančić te se Vrančićevi spisi prenose u palaču obitelji Draganić. Kasnije, veliki dio Vrančićeve pisane ostavštine završava u Pešti kao poklon sabirateljima građe za mađarsku nacionalnu povjesnicu, Ferencu Széchényija i Miklosa Jankovicha, dok manji dio zajedno s ostalim obiteljskim memorabilijama ostaje u palači obitelji Draganić-Vrančić i postaje javni eksponat za posjetitelje Šibenika. Povjesničar, književnik i političar Ivan Kukuljević Sakcinski, koji je tijekom studentskog posjeta Šibeniku posjetio i arhivsku građu obitelji Draganić-Vrančić, kasnije je komentirao da je završetak Vrančićevih dokumenata u mađarskim rukama bio veliki gubitak. Sredinom 19. stoljeća obitelj Draganić-Vrančić dijeli se na dvije grane: šibensko-prvičku granu i šibensko-zloselsku od kojih svaka nasljeđuje jedan dio obiteljske arhive i Vrančićevih spisa. Građu koju je naslijedila šibensko-zloselska grana obitelji donirala je Državnom arhivu u Rijeci 2010. godine članica te grane obitelji Vesna Draganić-Vrus. U toj građi nalaze se tri Vrančićeva dokumenta: isprava kojom mu nitranski biskup kao kraljevski namjesnik za Ugarsku daje posjed Žrnovnice pod utvrdom Ledenica, prijepis notarske isprave kojom Vrančić Kazimiru daruje sva svoja pokretna i nepokretna dobra, prava i potraživanja u Šibeniku i na šibenskom području i Vrančićeva oporuka.

Građa koja je bila u posjedu druge obiteljske grane, šibensko-prvičke, jest ona koja je bila otkupljena 1948. godine od strane Državnog arhiva u Šibeniku. Kolić i Zelić potanko daju opis okolnosti u kojima se je to dogodilo. U travnju te godine Komitet za naučne ustanove, sveučilišne i visoke škole Narodne Republike Hrvatske obavještava upravu Državnog arhiva u Zadru da planira osnovati komisiju koja će pregledati knjižnice i arhive na području Dalmacije radi utvrđivanja njihovog stanja i urednosti i poduzimanja potrebnih mjera za njihovo očuvanje, a da će jedan član biti upravitelj zadarskog državnog arhiva Stjepan Antoljak. U razdoblju između 2. i 24. lipnja te godine komisija je sustavno pregledala obiteljske i crkvene arhive te biblioteke na prostoru od

Zadra do Dubrovnika. Dolazi u Šibenik i sljedeći dan u Prvić. Kod obitelji Draganić-Vrančić pronašli su malobrojnu ali vrijednu arhivsku građu te rijetke knjige, slike i namještaj. Antoljak je u izvještaju spomenuo da je jedan član povjerenstva koji je zaposlenik Nacionalne sveučilišne knjižnice u Zagrebu zabunom nekoliko Vrančićevih pisama stavio u knjige koje su poslone u njegovu instituciju te je zamolio da se ona vrate natrag. U knjizi primljenog gradiva Državnog arhiva u Zadru podatak da je preuzet fond obitelji Draganić-Vrančić 1948. godine nije unesen. Kolić i Zelić spekuliraju da je tomu razlog bio to što je Antoljak očekivao da će zabunom uzeta pisma biti vraćena, što se, međutim, nije dogodilo. Sljedeće godine, 1949., premda je u prvom broju časopisa zadarskog državnog arhiva *Miscellanea* objavljen jedan Vrančićev dokument iz stečenog arhivskog fonda, sve do 2013. godine kada je fond prvi puta stručno obrađen, fond je pao potpuno u zaborav. Stručna obrada građe pokazala je da su dokumenti nastali između 1484. i 1921. godine i obuhvaćaju spise triju generacija obitelji Vrančić, jedne generacije obitelji Draganić te pet generacija obitelji Draganić-Vrančić. Također, zbog obrade svjetlo dana ugledali su dotada potpuno nepoznati Vrančićevi spisi koji su spletom okolnosti ostali sačuvani u arhivi obitelji Draganić-Vrančić bilo zato što su stoljeće i pol ranije izmakli pozornosti mađarskih povjesničara, bilo zato što ih je obitelj svjesno odlučila zadržati u svojem posjedu. Vrančićevi dokumenti nađeni u toj građi, premda je njihov integritet narušen odvajanjem manjeg dijela i njegovim slanjem u Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu, izrazito su vrijedni. Dosadašnja su njihova istraživanja poduzeta s ciljem pripreme cjelovite kritičke edicije te građe pokazala da će nepoznati Vrančićevi dokumenti promijeniti i nadopuniti postojeće spoznaje o Vrančiću. Kolić i Zelić rad završavaju analitičkim popisom Vrančićevih spisa koji se nalaze u zadarskom državnom arhivu.

Zbornik radova *Faust Vrančić i njegovo doba* daje nam radove s istoimenog međunarodnog skupa. Zbornik ima veliku kvalitetu zbog tematske raznolikosti radova koji zbirno daju iscrpnu sliku života i djela velikog hrvatskog polihistora renesanse Fausta Vrančića.